

Н. Щербій,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

СУБ'ЄКТНІ РЕФЛЕКСИВНІ КОНСТРУКЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

У статті охарактеризовано статус зворотних дієслів у мовознавстві. Розглянуто семантичні особливості суб'єктних рефлексивних конструкцій в українській та польській мовах. Проаналізовано вживання зворотних форм у сучасних українських і польських художніх текстах.

Ключові слова: зворотність, рефлексивні дієслова, об'єкт, суб'єкт, пасив.

В статье охарактеризован статус возвратных глаголов в языкознании. Рассмотрены семантические особенности субъектных рефлексивных конструкций в украинском и польском языках. Проанализировано употребление обратных форм в современных украинских и польских художественных текстах.

Ключевые слова: возвратность, рефлексивные глаголы, объект, субъект, пассив.

The article deals with different approaches to identify the notions of «reflexive verbs» in linguistics. The paper deals with the semantic aspect of subject reflexive verbs in Ukrainian and Polish languages, examples from the modern Ukrainian and Polish literature.

Key words: reflexivity, reflexive verbs, subject, object, passive.

Зворотні дієслова становлять дискусійну проблему, дослідження якої залежить від граматичних і значеневих властивостей рефлексивного показника, а також від словотвірного, морфологічного та семантико-синтаксичного підходу до трактування категорії стану.

В українському та польському мовознавстві немає достатньо систематичного опрацювання теорії зворотних дієслів. В інших слов'янських мовах (російській, чеській) наука про зворотні дієслова входить фундаментальною частиною до загального вчення про дієслівну систему. Порівняльні дослідження категорії зворотності здійсненні з опертям на польську й російську [6], польську і чеську [7], польську й англійську мови [8], проте зіставного аспекту в українській та польській мовах не проводилося, чим і зумовлена **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті: описати та зіставити суб'єктні рефлексивні конструкції української та польської мови.

Завдання запропонованої статті визначити статус рефлексивних конструкцій у сучасному мовознавстві; проаналізувати специфічні семантичні ознаки суб'єктних рефлексивних конструкцій в українській і польській мовах; дослідити їхнє вживання в сучасних художніх текстах.

Зворотні конструкції зазвичай розглядаються в межах категорії кореференції підмета і додатка [12, с. 448]. Зворотні дієслова поруч з активним і пасивним репрезентують зворотний стан, який означає, що «підмет сам виконує дію або сам піддається стану вираженому в дієслові і одночасно отримує наслідки цієї дії чи стану» [10, с. 324].

Зворотні дієслова становлять форму, яка виражає специфічні синтаксичні властивості. В українській і польській мовах рефлексивні дієслова утворюються за допомогою постфікса *-ся* / займенника *się*, який додають до перехідних дієслів. Своє колишнє займенникове значення цей постфікс утратив і злився з дієсловом, на відміну від польської мови, в якій займенник *się* має вільну позицію в реченні, проте також десемантизувався. Відносити ці дієслова до зворотного стану однозначно не можна, вони хоч і мають спільний рефлексивний показник, проте виконують різні семантичні значення, які зворотний стан не охоплює. Єдиною безперечною спільною семантико-граматичною ознакою цих одиниць є їхня неперехідність, тобто несумісність із спрямуванням дії на зовнішній об'єкт [3, с. 93].

Існує чимало формальних, синтаксичних і семантичних класифікацій системи рефлексивних дієслів. Зокрема, на основі семантичних класифікацій рефлексивних конструкцій Н. Янко-Триницької [5], О. Бондарка [4], К. Wilczewskiej [13], Ю. Князева [1], які, однак, не є вичерпними, запропонували такі типи суб'єктних рефлексивних конструкцій, як власне рефлексивні, рефлексивно-посесивні, реципрокальні, автокаузативні, рефлексивно-каузативні, абсолютивні.

Власне рефлексивні (сміслові (тотальні) рефлексиви, *czasowniki bezpośrednio zwrotne*) – це дієслова з найбільш генетичною функцією (сема зворотність виявляє себе у дієсловах власне-зворотного значення [2, с. 514]), вони означають дію, яка виконується особисто підметом і скерована безпосередньо на власну особу. Дія таких дієслів має значення 'свідома дія', тому їх суб'єктом (а також, в зв'язку з однореферентністю актантів, і об'єктом) повинна бути людина чи тварина, наділена свободою [1, с. 268].

Дієслова цієї групи можна поділити на дві підгрупи:

а) дієслова, дія яких без зворотного форманта і рівнозначні їм зворотні форми, крім рис перехідності / неперехідності, не виражає інших відмінностей (*випиратися, шуруватися, поливатися, митися, милитися, кропитися* // *szorować się, wytrzeć się, polewać się, myć się, mydlić się, perfumować się*): *Щоб їсти смачні речі, треба боротися. І щоб митися під душем, і щоб думати, теж треба боротися! (І. Загребельний) // Doradził mi, żeby handlował na linii kolejki elektrycznej Warszawa–Otwock, bo tam jeżdżą letnicy, którzy czasem chcą się umyć, więc mydło na pewno kupią (R. Kapuściński). Potem kolejne mycie się w przedpokoju (M. Białoszewski).*

Дослідниця К. Wilczewska [13, с. 29] в межах цієї підгрупи виділяє дієслова, які означають дію, скеровану на поверхню власного тіла. Найчастіше це туалетні або інші процеси, які виконуються за допомогою рук, і скеровані на все тіло, на відміну від рефлексивно-посесивних, в яких дія спрямована на частини тіла: *Голівся біля розчиненого вікна, густо намлившись аж до очей щоки, і побачив одну Олександру Панасівну, яка бігла до*

колонки по воду, друга в цей час зачісувала дівчаток і в'язала їм банти, третя чистила біля води каструлі, а четверта прала у величезній пінистій балії (В. Шевчук) // *Rano **golił się, oblewał** wodą kolońską, balaganił, a ja zostawałam i długo ścielełam łóżko, szukając tam jego zapachu* (О. Tokarczuk) – дія виділених рефлексивних дієслів спрямована не на все тіло, а тільки на обличчя, тому ці дієслова можна віднести до групи рефлексивно-посесивних дієслів.

Зовнішньої граматичною рисою цієї підгрупи є теоретична можливість заміни зворотного дієслова на відповідне активне дієслова з прямим додатком у формі *sebe / siebie*, часто в поєднанні зі словами *sam, samego себе / sam, samego siebie*: *Йому думалось про те, що добре приносити комусь щастя, що тоді й сам **почувається** гарним і, навіть усвідомлюючи це, не одбираєш од себе, а додаєш собі* (Ю. Мушкетик) // *Zasiada i pisze artykuł «pozytywny», i **dziwi się sam sobie**, że idzie mu tak łatwo* (Cz. Miłosz).

б) ця підгрупа складається з дієслів, що мають активний відповідник, який керує особовим додатком, проте їх взаємні семантичні стосунки не мають тотожності. Головною відмінністю між дієсловами підгрупи а і б є неможливість заміни зворотної форми активною з додатком *sebe / siebie*. Обсяг значень цих дієслів різноманітний. Наприклад, *зобов'язатися, збунтуватися, приготуватися, утримуватися, придивитися, евакуюватися, спокуситися* // *przygotowywać się, przeprowadzić się, utzymować się, ewakuować się, skusić się, załadować się, zaopatrzyć się, zbuntować się, zobowiązać się*: *Казав мій батько: **адантуватись і приготуватись*** (Л. Костенко) // *Ustawili skrzynki z kalafiorami na przyczepie starego ciężarowego chevroleta i **przygotowywali się**, aby ruszyć do domu* (J. L. Wiśniewski).

Рефлексивно-посесивні (портативно-рефлексивні) дієслова – це дієслова, які виражають посесивне відношення між суб'єктом і об'єктом дії. Утворення портативних конструкцій обмежене дієсловами з суб'єктом-частиною, а саме невідчужуваною (частиною тіла) чи відчужуваною (одяг на суб'єкті) належністю (власністю) [4, с. 257].

Рефлексивні дієслова цієї групи можуть мати значення:

1) фізичної дії (руху) над частиною тіла чи відчужуваною власністю, при цьому імікованим об'єктом може бути:

а) будь-яка частина тіла (*почухати руку, ногу, голову – почухатися* // *skrobać się (drapać się) w głowę*), причому дія може бути навмисною (*почухатися* // *skrobać się*) чи ненавмисною (*облещатися, поранитися* // *roganić się, opalać się*): *Я обняв свою дружину, я її просто згріб і притис до себе на цьому язичницькому святі, ми стояли і дивилися у вогонь. Малий з Борькою тягали хмиз, підкидали у вогнище, іскри часом долітали аж нам в обличчя, ми відхилилися, взаємно переймаючи рухи, щоб **облещатися** поцілунком* (Л. Костенко) // *A czy wystarczy, gdy bohater **drapie się** w głowę, patrzy w ścianę?* (R. Różewicz).

б) певна частина тіла. К. Wilczewska [13, с. 37] такі дієслова виділяє в окрему групу і називає їх *czasowniki szczęśliwo zwrotne*. До неї належать переважно дієслова на позначення мимічних рухів і гримас: *причесати волосся – причесатися, нахмурити брови, обличчя – нахмуритися* // *wysmarkać swój nos – wysmarkać się, obliżać usta – obliżać się, mrużyć oczy – mrużyć się*: ... *димократія, димократія – повторює про себе Іван Сергійович і **мружить**ся, й сплякує так, немов йому пустили диму в очі – леднікі кругом, вот і созревають димом отчизну; а зверю то худо, худо, брат ти мой!* (Є. Пашиковський) // *Teraz wiem, ile ojciec może. Eugenia siada na sofie, Eleonora na fotelu, Edek staje w kącie, wyjmując grzebyk z tylnej kieszeni spodni i **przyczesa**uje się nerwowo* (S. Mrożek).

в) одяг, який носять (*зацепити куртку, гудзики – зацепитися* // *rozpiąć guziki na swojej odzieży – rozpiąć się*): *Ось так. Я **одягаюсь**, і ми йдемо до вашої дружину... У нас – справжнє кохання. (Бере з шафи пальто, **одягається**)* (О. Коломієць) // *Jeśli nagości chce z tobą, **rozbierz się** hrabia* (W. Gombrowicz).

2) дії над різноманітною належністю, власністю (*складатися, пакуватися, прасуватися, пратися* // *zbierać się, pakować się, prać się*): *Ну, як воно **переться**? – питає Оприся і становиться й собі на другий кінець кладки* (Г. Тютюнник) // *Wszystko to albo **pakowało się** w Śniadeckich i tam poruszało się powoli czy w miejscu, mrowiło, roilo, albo oglądało, oblatywało, miotalo się jak my, albo wracało z Pola Mokotowskiego, z działek, z burakami, marchwią, pietruchami, baniami, naręcza świeżunnie i te liście, zapachy, kolory i zachłanność niesienia do swojego gara, żeby co prędzej ugotować i zjeść!* (M. Białoszewski).

3) дії над своїми психічними чи іншими характеристиками. К. Wilczewska такі дієслова зараховує до групи під назвою «*czasowniki zwrotne zawężające*» [13, с. 41]. До неї належать дієслова, пов'язані з мисленевою діяльністю (*зосередити думки – зосередитися, сконцентруватися, звертатися* // *zatrzymać się w rozważaniach, opanować się, koncentrować się*): *Ні, золотко («золотце», іронічно поправляє вона себе: так **звертався** до неї той чоловік, якому зараз, либонь, ще паскудніше, ніж їй, але то вже не має жодного значення), – ні, сачкунути не вийде: ти-но одбудь усе по порядку, а тоді й знати буде, чого ти справді варта. Понятно?* (О. Забужко) // *Wszystkim, którzy się **zgłoszą** na robotę, po trzy kilo chleba i marmoladę* (H. Krall).

Реципрокальні (wzajemne) дієслова мають регулярне двостороннє значення, коли дія виконується щонайменше двома особами, які в свою чергу стають об'єктом тієї ж дії свого партнера. Функція цих дієслів скерована для представлення людської діяльності (в загальному живих істот).

Участь обох партнерів може бути нерівномірною, одна з осіб може бути пасивним об'єктом або виконувати дію, яку можна охарактеризувати іншими лексичними засобами (*ганятися, дражнитися, битися, сваритися* // *sądzić się, gonić się, drażnić się*): *Спершу не хотіли йти в млин, то він їх позатагував. І все **сварився**, що вони своєї хати не тримаються, що позавіює їх де-небудь, аж весною познаходять кості* (Є. Гуцало) // *Petro zbudował werandę po północnej stronie domu już dawno i wtedy **się** o to z nim **pokłócił*** (О. Tokarczuk) – один з учасників дії є ініціатором цієї сварки, а інший пасивним учасником.

Реципрокальні конструкції можуть бути виражені різними способами. Найчастіше вживаним типом є зв'язок підмету в множині з присудком в такому ж числі: *Малий наш вкрай задоволений, сидить дома, не ви-*

пускає джойстика з рук. Дістали мене ці комп'ютерні забавлянки. Вже на що безневинну гру подарував йому святий Миколай – «Живі іграшки», а й вони теж стріляють і **ганяються** одне за одним (Л. Костенко). Двоє закоханих **цілувалися** крізь залізне пруття (Л. Костенко) // *I na matym obrazku widzę samolot, a pod nim dwóch grubych facetów całujących się w usta. To nasz sekretarz i ten ich ruski, car carów, pan połowy świata* (Т. Конвіcki).

Речення з підметом і присудком в однині, а другий партнер виражений додатком в поєднанні з прийменником з: *Ярош іще мав зустрітися з головним лікарем і підписати якусь зобов'язання, що буде опікуватися Русею...* (Ю. Винничук) // *Potrąfi przylecieć z Lyonu, spotkać się ze mną na lotnisku i zabrać mnie na koncert do Mediolanu, Rzymu lub Wiednia* (J. L. Wiśniewski)

Автокаузативні рефлексивні дієслова означають ситуації з агентивним суб'єктом, який власними діями змінює положення свого тіла чи переміщається в просторі. А. Вежицька вважає, що в основі автокаузативного значення лежить розчеплення людини на «тіло» і «розум». Відповідно дія (зміна положення тіла) відбулася тому, що людина (її розум) захотіла цієї зміни [11, с. 141].

Автокаузативні рефлексивні дієслова типу *нахилитися, випрямитися, повернутися, зігнути* // *odwrócić się, pochylić się, wprężyć się*, що позначають рух частиною тіла, близькі за значенням до рефлексивно-посесивних РД, в яких як об'єкт виступає частина тіла, тобто «рух без зміни місцезнаходження» [9, с. 92]: *сидіти, зігнувшись (все тіло) і сидіти, згорбившись (тільки спину)*. Наприклад:... *могутній тваринний заклик його тіла зів'яв, скрутився, став швидко-швидко вичахати, поруч мене сидів звичайний собі причепанемігрантисько – втім, небавом і встав, і попрямував – чи до виходу, чи десь інде, я вже не дивилася, повернувшись до книжки: особа, іно вигулькнувши, розчаклувала статть* (О. Забужко) // *Maud, czeka na ciebie – powiedział, wtedy pomyślałam: nigdy mnie nie pokocha, i przestraszona, że może się rozplakać, odwróciłam się i szybko poczęłam biec...* (J. Andrzejewski).

За своїм значенням такі автокаузативні рефлексивні дієслова подібні до синтаксично агентивних неперехідних дієслів руху. Підтвердженням цього є той факт, що українським неперехідним дієсловом руху типу *лягти, сісти* в польській мові відповідають автокаузативні рефлексивні дієслова, які утворилися від транзитивних нерелексивних дієслів: *On położył się spać і Він ліг спати* (незворотне дієслово) [1, с. 276].

З однієї сторони, об'єктом цих дієслів може бути не тільки людина, але й транспортний засіб (автомобіль, автобус, потяг, корабель), яким приписуються певні риси живих істот: *Дорога була слизька, ніч, їхав на великій швидкості – машина врізалася в дерево, уламки розкидало на сто метрів* (Л. Костенко) // *Nie było śladów hamowania. Jej samochód wbil się dosłownie pod chłodnicę ciężarówki* (J. L. Wiśniewski).

З другої сторони деякі рефлексивні дієслова можуть означати коливальні чи близькі до них рухи, які навіть в поєднанні з особовим суб'єктом є не повністю контрольовані, нагадуючи рухи природних об'єктів, зумовлених неціленаправленим зовнішнім впливом (*хитатися, покачуватися* // *taczać się, chwiać się*): ... *як почне підстрибувати на чотирьох лапах, качатися на спині; і звискуватиме і янчатиме, немов німий, переповнений найріднішої щирості; німий, якому серце з радості стає під горлом, і через мить він, відкашлявшись, схлинувши, не може не заговорити; як він нестримно кидатиметься з боку в бік подвір'ям!* (С. Пашковський) // *Na Nowym Świecie widzę znanego malarza. Nie zatacza się, nie belkocze, ale wiem, że jego pracownia ma od rana pół litra objętości* (M. Gretkowska).

Рефлексивно-каузативні дієслова – це рефлексивні дієслова, в яких об'єкт дії одночасно виступає суб'єктом каузації цієї дії, безпосередній виконавець може бути факультативно позначений додатком, а може й взагалі залишитися невираженим (*фотографуватися, лікуватися, стригтися, голитися, записатися, консультуватися, влаштуватися, публікуватися, шитися* // *uczesać się, rozwieść się, zoperować się, zapisać się, zwolnić się, zameldować się, zakwalifikować się*): *Зате привозив часом гостинці й своїй жінці, що влаштувалася в панів Грунських господинею і могла прогостувати й десять таких, як її чоловік* (В. Шевчук) // *Taksówkarz zaśmiał się głośno. Zameldował się w hotelu. Zanim odszedł od recepcji...* (J. L. Wiśniewski).

Суб'єктні рефлексивно-каузативні дієслова подібні до об'єктних каузативно-рефлексивних дієслів (автокуративних). Типове лексичне значення автокуративних рефлексивних дієслів пов'язане зі сферою професійної діяльності. Дослідниця К. Wilczewska зазначає дієслова цієї групи до *czasowników bezpośrednio zwrotnych* [13, с. 33] (власне рефлексивних), протиставляючи їх *czasownikom rezultatywnym* [13; 54] (автокуративним). Порівняймо: ...*ти подумав, що так полікується вдома й сам...* (С. Пашковський) – зрозуміло, що суб'єкт вчинить дію над собою сам, підсилює значення й займенник *сам* як допоміжний рефлексивний показник. В наступному прикладі в процесі лікування брав участь лікар чи лікарі: *Jestem w tym gorszym położeniu, gdyż moja matusia, która przez 70 lat bezpłodna, wyleczyła się i spodziewa się teraz również dziecka* (Т. Рóżewicz).

В західнослов'янських мовах для підсилення рефлексивно-каузативного значення може вживатися каузативне дієслово *dać* (інколи застосовується ще й дієслово *kazać*): *Nie da się fotografować, trzymając aparat daleko od nosa, a nowiutki canon spocił się plastikowym smrodem* (M. Gretkowska).

Суб'єктні безоб'єктно-зворотні (абсолютивні, антипасивні) рефлексивні дієслова позначають дію суб'єкта, яка переходить на який-небудь предмет, спрямована на інших, але мислиться відвернено від об'єкта як характерна риса самого суб'єкта. Деконкретизація об'єкта часто призводить до деконкретизації самої ситуації. Через невираженість об'єкта абсолютиви імплікують або невизначений («хтось») або узагальнений («всі» із даного класу) об'єкт [1, с. 280]. Наприклад: *гратися, штовхатися, кусатися, дряпатися, ображатися, вибачатися, насміхатися, глумитися, опікуватися, розібратися, добиватися, відстрілюватися, домовитися, стосуватися та ін.* В польській мові абсолютивів значно менше, ніж в українській. У цій функції зазвичай вживається абсолютивне використання перехідних нерелексивних дієслів: *drwić, szydzić, gryźć, kąsać, drapać, wujaśnić, dotuszyć*. Порівняймо: ...*як тобі розібратися в цих всіх споминах, впечатаних легко й нечутно, мов нічний слідок куніци в білопінну порошу!* (С. Пашковський) – зворотне дієслово означає розібрати

себе, тобто роздягнути себе, але ж мається на увазі значення 'навести лад' // *Markiz próbował jakoś wyjaśnić ten ich nagły najazd, lecz wyglądało na to, że stary nie słucha* (O. Tokarczuk) – перехідне нерелексивне дієслово. Наприклад: *Скрипайка була ще по-весняному гола, куці дряпалися немилосердно, не пускаючи в свої притулки, але як тільки ти долав цей колючий опір, виявлялося, що за куцями нічого немає, жодного сховку, жодного прихистку* (П. Загребельний) – куці не можуть дряпати себе, вони дряпають інших, це їх характерна ознака // *Bobik ma chody i dobrze czuje wiatr... Bierze go pan? – Nie tam pieniędzy... a on nie gryzie?* (T. Różewicz) – перехідне нерелексивне дієслово зі значенням 'характерна ознака', в українській мові відповідає релексивному дієслову *кусатися* (не себе самого, а когось іншого чи інших).

Порівняймо: *Сидів на лаві, тручи пальцем і без того блискуче дерево, а зорі мигали до нього, немов глумилися* (В. Шевчук) – зворотне дієслово *глумитися* подібне своїм значенням до дієслова *насміхатися*, обидва вживаються тільки з постфіксом -ся, проте не означають 'насміхати себе' чи 'глумити себе', дія переходить на когось іншого // *I tak Babilończycy wychodzili na blanki murów, tańczyli, drwili sobie z Dariusza i jego wojska, a jeden z nich tak przemówił: – Po co leżycie tu bezczynnie, Persowie, zamiast stąd odejść?* (R. Kapuściński) – перехідне нерелексивне дієслово.

Порівняймо: *Вона відштовхнулася від нього, мала прим'яту одягу і була незвично бліда* (В. Шевчук) – зворотне дієслово має автокаузативне значення, тобто об'єкт відштовхнув себе, перемістив в просторі своє тіло від когось. *До таких місць належала й клумба. Повз неї йшли. Завжди йшли, не зупиняючись, завжди квапилися, штовхалися, бо це був центр міста, тут з'єднувалися всі шляхи й інтереси* (П. Загребельний) – релексивне дієслово імплікує наявність неозначеного чи узагальненого об'єкта дії, тобто виражає безоб'єктно-зворотне значення: // *Dotykał się po rękach i twarzy, ale nie mógł się przemoc, żeby dotknąć swojego brzucha* (O. Tokarczuk) – зворотний показник *się* означає дію, яку суб'єкт виконує відносно об'єкта, тобто самого себе (суб'єктне релексивно-каузативне релексивне дієслово). *Dotykać się czule własną dłonią i oszukiwać, że to jest jego dłoń* (O. Tokarczuk) – торкатися когось іншого своєю долонею, дія суб'єкта переноситься на інший об'єкт.

В польській мові можна зустріти абсолютивні релексивні дієслова з суб'єктом-особою і лексичним значення типу *bawić się, obrażać się, bić się: Za kuchniami tuż bawiły się dzieci* (M. Białoszewski); *August obrażał się, ale na szczęście nie na długo i już po paru minutach biegli razem Winterstrasse w stronę gasthausu, zaczepiając po drodze dziewczęta z białymi parasolkami...* (S. Chwin) – референт образив не себе, а образився на когось; *Jedziemy tedy po tej drodze, jak pod Górę, a tam domy, zabudowania, płotów dużo, trawa, drzewka owocowe; i jedziemy, a tam psy, kury, czasem kot, dzieci się bawią, a ludzie się kręcą; i tak konie ciągną powóz, jedziemy dość ostro, ale Pusto, Głucho* (W. Gombrowicz) – діти граються одне з одним.

Отже, в українській і польській мовах існують такі типи суб'єктних релексивних конструкцій, як власне релексивні, релексивно-посесивні, реципрокальні, автокаузативні, релексивно-каузативні, абсолютивні. Наше дослідження суб'єктних релексивних конструкцій виявило, зокрема: особливістю автокаузативних релексивних дієслів є те, що українським неперехідним дієсловом типу *лягти, сісти* в польській мові відповідаються автокаузативні релексивні дієслова *położyć się, usiąć się*. У західнослов'янських мовах для підсилення релексивно-каузативного значення може вживатися каузативне дієслово *dać (kazać)*. У польській мові абсолютивних релексивних конструкцій значно менше, ніж в українській, оскільки в цій функції зазвичай вживаються в абсолютивному значенні перехідні нерелексивні дієслова: *кусатися – gryźć, kąsać; драпатися – drapać; стосуватися – dotyczyć*. Для виявлення інших спільних та відмінних рис в українській та польській мовах дослідження релексивних конструкцій потребує подальшого вивчення.

Література:

1. Князев Ю. П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе / Ю. П. Князев. – Москва : Языки славянских культур, 2007. – 704 с.
2. Кононенко І. В. Українська та польська мови: контрастивне дослідження / І. В. Кононенко. – Warszawa : Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. – С. 513–516.
3. Соколова С. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема / С. Соколова // Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – 2009. – Вип. 8. – С. 92–99.
4. Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость [Текст] / А. В. Бондарко (отв. ред.). Санкт-Петербург, 1991. – С. 251–273.
5. Янко-Триницкая Н. Возвратные глаголы в современном русском языке / Н. Янко-Триницкая. – Москва, 1962. – 247 с.
6. Doros A. Kategoria zwrotności w języku rosyjskim i polskim / A. Doros. – Rzeszów : Wydawnictwo uczelniane wyższej szkoły pedagogicznej, 1981. – 77 s.
7. Havranek B. Genera verbi v slovanských jazycích / B. Havranek. – Praha : Kr. České spol. nauk, 1928. – 184 s.
8. Kański Z. Arbitrary Reference and Reflexivity: A Generative Study of the Polish Pronoun się and its English Equivalents / Z. Kański. – Katowice, 1986. – 207s.
9. Kemmer S. The middle voice: a typological and diachronical study : doctoral dissertation / S. Kemmer. – Stanford University, 1988. – S. 92.
10. Szober S. Gramatyka języka polskiego / S. Szober. – Warszawa : PWN, 1966. – S. 99–105, 324.
11. Wierzbicka A. Mind and body / McCawley J. D. (ed.). Notes from linguistic underground. – New York, 1976. – Vol 7. – С. 141.
12. Wierzbicka A. Semantyka: jednostki elementarne i uniwersalne / A. Wierzbicka. – Lublin : Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – S. 448–459.
13. Wilczewska K. Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie / K. Wilczewska. – Toruń : PWN, 1966. – 171 s.